

LITTERATUR

SVERIGES HISTORIA I ETT BAND

Av lektorn docenten HUGO VALENTIN, Uppsala

Det har i Sverige allt för länge varit ett svalg befast mellan den stora allmänheten och den mest nationella av alla vetenskaper, den historiska. Bokförläggare och bokhandlare klaga över den ringa avsättningen av historisk litteratur utom sådan, som har direkt anknytning till nuet eller mer eller mindre faller under kategorien biographie romanesque. Lika betänkligt är det, att den historiskt intresserade allmänheten i regel icke blott är ganska okunnig om de senaste årens forskningsresultat, något som man ej behöver ta tragiskt, utan även att den i fråga om intresseriktning och uppfattningssätt ofta är förvånande gammalmodig. Intet ringaktande om det personliga i historien. Den materialistiska historieskrivningen i dess extremaste form, enligt vilken den mänskliga personligheten är rätt och slätt en exponent för i ekonomiska realiteter bottnade händelseförlopp, är nu knappast någonsstädes på modet. Men att ta avstånd från en dylik ytterlighetsriktning är en sak, en annan att omfatta en primitivt »heroistisk» åskådning, enligt vilken t. ex. konungarna av husen Vasa och Pfalz »göra» Sveriges historia, länkande utvecklingens gång i överensstämmelse med sina personliga tycken. Med en sådan uppfattning, som man ideligen stöter på även bland eljest bildat och förnuftigt folk, följer icke blott ett starkt intresse för det personliga i ordets banalaste mening utan även bristande förståelse för vad som borde te sig som det väsentligaste för varje historiskt intresserad svensk: för de djupa krafter, som danat nationens öde genom tiderna. Samme store hävdatecknare, som präglat det ofta missförstådda ordet om Sveriges historia som dess konungars, har icke blott inskräpvt, att »vad stort sker, det sker tyst», utan även nästan föraktfullt talat om regnbäcken som »skrälande» far, medan böljan tyst flyter i havets grund.

När det gäller att förklara det bristande intresset för svensk historia, bör det också erinras om att denna allt för länge ganska ensidigt framställdes som den svenska statens, sett ur konungarnas och ämbetsverkens synpunkt. Den blev framför allt riksdagshistoria, förvaltningshistoria, krigshistoria. Det program, som redan Condorcet förkunnade för 150 år sedan, att det var folket som sådant, dess tillstånd och öden, som borde stå i medelpunkten för det historiska intresset, blev mycket ofullständigt realiserat, så länge »Ämbetsmannasverige» bestod, och även senare. I själva verket torde *Ingvar Anderssons* nyutkomna *Sveriges historia* (Natur och Kultur, Stockholm 1943) vara det första populärvetenskapliga, hela Sveriges utveckling omspännande skildring, som syftar mot ett så högt mål. Carl Grimberg, av Sveriges historiker den störste popularisatorn sedan Dalin och Fryxell, saknade i hög grad möjligheterna att åstadkomma en dylik,

Litteratur

emedan den ekonomiskt och sociologiskt betonade forskning, på vars resultat Andersson till stor del bygger, ännu icke sett dagen, då det mångbandiga verket Svenska folkets underbara öden kom till. Dessutom predisponerade honom hans läggning icke för ett arbete av nämnda art. Hans styrka låg icke i djuppejling, ej heller i uppdragandet av stora riktlinjer i utvecklingens skenbara virrvarr utan i briljant tecknade närbilder. Och i medelpunkten för hans historiska intresse stod de enskilda personligheterna mer än svenska folket som sådant.

Behovet av en kortfattad framställning av fäderneslandets hävder, genomträngd av en enhetlig syn på den historiska utvecklingen, modern i uppläggnings och baserad på den samtida specialforskningens resultat, har länge varit känt. Uppgiften är tacksam, men kräver i hög grad *Mut des Wagens*. Ty det gäller ej blott att sovra och liksom draga kvintessensen ur ett överrikt material, att taga ställning till en mängd omtvistade problem och att popularisera ofta svårpopulariserade utvecklingsförlopp utan även att gjuta samman allt till en levande enhet i stället för att servera en mosaik av statslivets, näringslivets och det andliga kulturlivets historia. Det sista erbjuder kanske den största svårigheten. Faran att konstruera lurar överallt. Man erinre sig de romantiska historikernas försök att framställa olika tidevarv som manifesterande en viss idé!

Ingvar Andersson har, det må genast understrykas, bemästrat denna svårighet. I sin 550 sidor starka bok, vari han tecknat Sveriges historia från den äldsta bebyggelsen intill 1943, har han på ett sätt, som väl må kallas förebildligt, realiserat sitt program, »att historia bör innesluta alla krafterns spel». En recensent har träffande yttrat, att han liksom »väver fram» Sveriges historia. Den gamla motsättningen mellan politisk historia och kulturhistoria, som förut vållat mycken strid, är här övervunnen. Det är icke så, att de smält ihop. De äro snarare ett från begynnelsen, olika facetter av samma företeelse. De politiska och sociala striderna, näringslivets utveckling, de stora folkrörelserna, diktens och musikens värld, bli tonerna i ett ackord, som ger varje epoks karakteristiska livsform och livssyn. För att ta ett exempel från den oscariska tiden, vilken för övrigt tecknas som raka motsatsen till en idyll, framträda sida vid sida på ett naturligt sätt Boström och L. M. Ericsson, Waldenström och Strindberg, Wilhelm Stenhammar och Kolingen och Bobban, de båda sistnämnda som representanter i karikatyrns form för den svenske arbetaren före arbetarrörelsens och arbetarorganisationernas genombrott.

En sådan stilisering av tidevarven faller givetvis inom det område, där historien övergår till konst. Men författaren behärskar sin genre. Hans allsidiga bildning och konstnärliga stil, ej minst hans förmåga att finna pregnanta formuleringar, gör ofta läsningen till ett nöje.

Arbetet har en förelöpare: hans egen 1941 för dansk publik skrivna *Sveriges Historie*, som emellertid nu utvidgats, omarbetats och blivit en ny bok. Den relativt stora uppmärksamhet, han i sitt sista opus ägnar dansk-svenska paralleller och samnordiska frågor, äro reminiscenser, som man ej ville mista.

För att inom det knappt tillmätta utrymmets ram ge det väsentligaste av Sveriges historia i den moderna forskningens ljus har författaren valt att sammanpressa framställningen av de äldsta tiderna och vidga framställningen mot slutet. Av den äldsta tiden, då rikets grundvalar börja skönjas, allmogem får sin ända till 1800-talet bevarade livsform, byalaget, expansionen över havet och den kristna missionen taga sin början, tecknas en bild i Lauritz och Curt Weibulls anda, ganska opåverkad av Birger Nermans till källorna mer positiva inställning. Det är en epok, om vilken, låt vara med viss överdrift, kan sägas detsamma som om 400-talet i England, den anglosachsiska invasionens tid, »that one man's guess about it is as good as another's». Men snart nå vi fastare mark under fötterna och i och med detta en rad livligt diskuterade vetenskapliga frågor, koncentrerade kring Kalmarunionen, Engelbrekt, riksdagens uppkomst och unionsstridernas slutskede. Författaren-skiljedomaren har påfallande ofta en egen mening att komma med, men utrymmet räcker ej till att motivera hans ståndpunktstaganden.

Hur det lösliga förbundet av släkter, bygder och provinser omformas till en centraliserad ämbetsmannastat av kontinentalt snitt, blir huvudinnehållet för framställningen av Gustav Vasas tid. I och med skildringen av dennes söners epok börjar större utrymme ägnas åt utrikespolitikens roll, särskilt åt den österut inriktade, som ju blev avgörande för hela Sveriges historia. Rysslandshandelns betydelse understrykes starkt, ibland kanske på bekostnad av andra konkurrerande synpunkter. De storpolitiska avgörandena under stormaktstiden skildras kärvt realistiskt — de religiösa motiven för Gustav Adolfs ingripande i tyska kriget omnämns knappast — likaså de sociala och politiska omvälvningarna. I de skånska landskapens sammansmältning på kort tid med det svenska riket ser han något i världshistorien enastående, ett vittnesbörd om »en släktskap och gemenskap, som har få motstycken». Problemet om huruvida svenska stormaktsväldets fall djupast sett berodde på bristande livsduglighet betecknar författaren som olöst. Hans inställning till frihetstidens politiska, sociala och kulturella insatser är övervägande positiv. Som Gustav III:s förnämsta verk betecknas den privilegieutjämning till de ofrälse ståndens förmån, som denne adelskonung »med sömngångaraktig säkerhet» genomdrev 1789 några månader före den franska revolutionens utbrott. I den relativt breda skildringen av det nya statsskickets tid dominera den sociala och särskilt den ekonomiska utvecklingen, »som ger den stora spänningen åt Sveriges historia under de sista hundra åren»: medelklassens, senare arbetarklassens frammarsch, kampen mot landsbygdens proletarisering, de stora folkrörelserna, järn- och träindustriernas samt kommunikationernas utveckling med ty följande revolutionerande omvälvningar, Sveriges inväxande i världshushållet, den sociala ansvarskänslans framväxt, »ÄmbetsSveriges» övergång till »Medelsverige» och »folkhemmet» Sverige. Här firar författaren verkliga triumfer som skriftställare och pedagogisk virtuos.

Med det sistnämnda har anmeldaren indirekt antytt, vad som enligt hans mening är verkets svaghet: den alltför komprimerade framställ-

Litteratur

ningen av äldre tiders historia. Fakta och synpunkter trängas här så med varandra, att man stundom ej ser skogen för träden. Skildringen blir ställvis tungläst, de stora perspektiven skymmas. Exempelvis synes betydelsen av riksrådsadeln, denna tidvis helt dominerande jordhungeriga jorddrottstrust, icke ha kommit helt till sin rätt vid skildringen av maktkampen i medeltidens Sverige. Då författaren har ett flertal sidor till sin disposition, t. ex. i kapitlet om Birgitta, blir framställningen på ett helt annat sätt lärorik och fängslande. Man skulle vilja rekommendera en radikalare beskärning av stoffet till förmån för det mest väsentliga, men förstår alltför väl författarens betänkligheter mot att offra än mer på stoffransoneringens altare. Slutatsen måste då bli, att framställningen borde vidgas med ett par hundratal sidor.

Skedde så, skulle författaren också — i kortfattade finstilta stycken — kunna ge sammanfattningar av den aktuella vetenskapliga diskussionen om väsentliga stridsfrågor, vilket givetvis skulle komma att intressera både fack- och lekmannen. (I stället skulle man kunna avstå från de översikter, som efter olika kapitel ges av historiska motiv i den svenska skönlitteraturen, helst som genren har få värddiga representanter.) Då finge han också tillfälle att något närmare motivera sitt eget ställningstagande eller åtminstone att antyda delade meningars existens. Det torde vara särskilt motiverat, där författaren med meningsfränder företräder en viss uppfattning i opposition mot andra historiker, t. ex. rörande 1634 års regeringsform, motiven för drottning Kristinas tronavsägelse, omständigheterna vid Karl XII:s död o. s. v.

Ingvar Anderssons bok förtjänar att snart slutsäljas. Den borde finnas i varje bildat svenskt hem. Med stora förväntningar motse vi den andra, utvidgade utgåvan.

RELIGIONSUNDERVISNING OCH UPPFOSTRAN

Av professor HJALMAR LINDROTH, Göteborg

Mycket har under dessa sista år talats och skrivits om uppfostran, inte minst om skolans roll däri. En särskild anledning därtill har förelegat i att en officiell skolkommitté sedan ett par tre år arbetar med dessa frågor. Man hoppas då att kommittén ska ta hänsyn även till de synpunkter och yrkanden som framlägges utanför dess egen krets.

Lektor *Kristofer Benzow*¹ begränsar sig till de uppfostringsfrågor som är knutna till religionsundervisningen. Men dessa är naturligtvis centrala, försåvitt man alls vill att skolan ska uppfostra. Inom ett ganska ringa omfång behandlar Benzow alla viktiga frågor som här kräver utredning och besked. Han gör det med den erfarne,

¹ Religionsundervisning och uppfostran. Stockholm, Diakonistyrelsens förlag.

varmhjärtade och för ungdomen nitälskande pedagogens säkra grepp om det väsentliga. Även om problemställningarna mestadels är välbekanta, lyssnar vi därför med största intresse. Och vi gör det med rik behållning.

Är vi inte alla överens om att det är hjälp till en hållbar livssyn vår ungdom behöver, nu mer än någonsin? I vår kulturs nuvarande läge måste då frågan, ifall den skärpes, ställas så: Ska alltjämt, såsom i gamla tider, kristendomen läggas till grund? Eller något modernare, »tidsenligare»? Om det förra bejakas, kommer nästa fråga: I vilken form och på vad sätt ska kristendomen bjudas det uppväxande släktet? — Ingen verkligt ansvars-kännande torde nu yrka på att kristendomsundervisningen helt ska slopas. Men vi lever i verkningarna av den Rydén-ska skolstadgan, där den s. k. konfessionslösa religionsundervisningen ansågs vara idealet. Bibelkritiken hade utan tvivel uppvisat inte bara åtskilliga dogmers oevangeliska ursprung, utan också den bristande historiciteten i vissa av Bibelns utsagor. Och vad som inte godkänts av vetenskapen och ett uppodlat förnuft, borde ju inte doceras, menade man. Religionen ville man inte nedsätta, men den borde, vid sådant förhållande, inte drivas på ett sätt som innebär påverkan.

Denna ståndpunkt är emellertid inte alldeles nu gällande förordningars. Redan i folkskolan ska kristendomsundervisningen »främja lärjungarnas religiösa och sedliga utveckling», och på de högre stadierna ska »ämnets betydelse för karaktärens fostran» tillvaratagas. — Det är sin syn på hur detta bäst sker, som lektor Benzow ger oss.

Karaktär — vad innebär detta? Vid bestämmande av begreppet lägger förf:n vikt vid helgjuttenhet, en konstant sinnesriktning, »själens oberoende av ögonblickets diktatur». Dit ska läraren alltså förhjälpa lärjungarna. Våra skolmyndigheter menar, såg vi nyss, att religionen därvid är användbar. Men inte genom att »inpränta goda föreställningar», säger Benzow, utan genom att väcka personligt intresse för det andliga, och därigenom så småningom »göra idéerna till makter». Men om det frågas: Huru sker detta? står vi inför hemligheten i all fostran. Då inträder det irrationella momentet däri, som är knutet till »den personliga utstrålningen»; och denna kan inte vara annat än utflödet av gripenheten hos fostraren inför det heliga. Först den kan göra honom skickad att till en annan överföra en andlig kraft som bär honom själv. Men »det är inte vår egen lyskraft det här är fråga om, utan om vår förmåga att släppa igenom ljuset». Och ljuskällan är Kristus såsom uppenbararen av Faderns kärlek. Därför måste religionsundervisningens »främsta uppgift bli att ställa ungdomen inför Kristus». Vad vill man därmed? Man vill först göra den förtrogen med denna enastående gestalt, och med det som han lärde och dog för, med »den lidande kärlekens självutgivelse». En ungdom som grips av vördnad inför detta, ställer nog också sina frågor om vem Jesus egentligen var. Författaren går i allmänhet inte ur vägen för dessa, fastän han här finner »de största svårigheterna». Det gäller i synnerhet dessa ting: Vem trodde Jesu lärjungar honom vara? Vad trodde han om sig själv och sin uppgift?

Litteratur

Slutligen: Vem var han i själva verket? En väg till svaren är teckningen av Jesu mest framträdande drag: föreningen av andlig myndighet och manlig kraft å ena sidan, oändlig medkänsla och mildhet å den andra; därtill suverän frihet och obetingad lydnad — vi har trots all bibelkritik fortfarande rätt att fasthålla vid verkligheten hos denna gestalt, så organiskt hel trots att den rymmer den högsta potensen av vad vi annars finner vara motsatser. Förf:n menar att Jesus själv visste sig vara den Messias, som hans lärjungar såg i honom, »kallad» till sin gärning. — Men »trons Kristus» ger sig inte därmed utan vidare åt oss. Till »personlig kristen tro» är det dock de unga skulle föras. Det räcker i en ond tid icke med »idealism», även om kristusgestalten däri på något sätt kan infogas; en sådan visar sig ändå otillräcklig som drivkraft för ett osjälviskt liv. — Religion är alltid förenad med mystik. Likväl måste ungdomens klarhetsbehov ärligt tillmötesgå. Den besvärande frågan om Jesu övernaturliga börd tycks emellertid inte nu stå i vägen lika mycket som förr (Benzow går inte direkt in på den). Och detta är väl, så mycket mera som den ortodoxa läran här ingalunda har ett fast stöd i Bibeln. Läraren har att visa hän på Kristi person och liv som garantin för tillvaron av en Gud som i kärlek befattar sig med oss. Vi har främst att av Jesus lära oss, att blott ett liv i obruten gudsnärhet skänker trygghet och kraft till ett offervilligt liv.

Med säkerhet hade den nämnda kristologiska dogmen, jämte vissa andra, sin dryga andel i den begynnande avkristningen under förra seklet. Denna har sedan fortgått inom släktled som redan från början stått på avstånd. Men Benzow ser också andra orsaker till den: svårigheten »att tro på en mening i tillvarons till synes blinda orsakskeende, en gudomlig försyn, en skapande vilja, och — något varpå själavården ger rikliga exempel — tyngden av de *krav* som ställs på en kristens liv; bördan av dessa »hindrar den 'moraliska' rörelsefriheten, den är till hindern för ett liv i 'frihet'». Vi kan tillfoga ännu ett »hinder»: att de som kallat sig kristna, ofta så föga motsvarat anspråken på ett föredömligt liv.

Det är alltså dock ett personligt omfattande av vissa kristna grundsanningar som krävs. Då måste läraren själv vara buren av en sådan tro, och i sitt väsen visa något av dess kraft, inte öva den »påverkan» — i vanlig mening — varemot »frigjorda» föräldrar upprest sig. Men studiet av ädla kristna gestalter i det förgångna ska till vårt släkte förmedla det kristna arvet. Detta kan vid en viss ålder väcka längtan efter att äga en andlig kraftkälla. Inga direkta omvändelseförsök bör förekomma, men väl »väckelse» — vi nödgas ibland godtaga pietismens ordsfatt. Sedan är det ingen lätt uppgift för läraren att leda de mottagliga lärjungarna vidare. De avgörande stegen tas inte i flock. Men målet är väsentligen detsamma. Det nås icke utan att den unga människan på allvar upplever syndens tryckande verklighet; den liberala satsen att människan »av naturen» är god, borde vid det här laget ha mist sina blåögda försvarare. Därför går vägen genom syndaförlåtelse, fram till den punkt där det heter: »Det gamla är förgånget, och allt är nytt vordet.»

Man hör ibland någon kyrkobesökare säga, att han gillade prästen därför att han predikade »praktisk kristendom». I berömmet ligger insikten om att kristendomens bevisning ska ges i livet. Men där bakom döljer sig ej sällan en obenägenhet att först verkligen överlåta sitt innersta, att gå genom dom till upprättelse. Till det utåt-vända i det kristna livet hör för resten främst andlig *gemenskap* med medmänniskor. Genom att i denna tid stå samman blir vi starka. Förnäm idealism räddar inga samhällsvärden.

I det föregående har, utan att gången i förf:s egen framställning följts, några huvudpunkter sammanställts ur det rika innehållet i lektor Benzows bok; och därtill har knutits några reflexioner. Boken förtjänar i hög grad att finnas i händerna på varje kristendoms-lärare, liksom att begrundas av var och en som bär omsorg om vår ungdom.
